

Історико-політичні проблеми сучасного світу:
Збірник наукових статей. – Чернівці:
Чернівецький національний університет,
2022. – Т. 45. – С. 153-162
DOI: 10.31861/mhpi2022.45.153-162

Modern Historical and Political Issues:
Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University,
2022. – Volume. 45. – pp. 153-162
DOI: 10.31861/mhpi2022.45.153-162

УДК 303.1:[323.23:004.7

© Катерина Карпо¹

Оновлення методологічних принципів дослідження політичної участі громадян в умовах діджиталізації демократичного політичного процесу

В статті здійснено дослідження основних тенденцій оновлення методологічних принципів дослідження політичної участі громадян в умовах діджиталізації демократичного політичного процесу. Встановлено, що в сучасній політичній науці е-демократія є терміном, за допомогою якого науковці описують широкий спектр практик он-лайн залучення громадян до прийняття політичних рішень. Встановлений нами зв'язок між концептом е-демократії та класичними моделями демократії, в яких означено особливий зміст політичної участі, вказує на те, що е-демократія ґрунтується на моделях демократії участі та деліберативної демократії. Обґрунтовано, що зважаючи на потенціал е-демократії у формуванні в політичному просторі нових способів комунікації між громадянами та акторами, її інструменти політичної участі починають інтегруватися в предметний простір ліберальної моделі демократії, в яких політична участь громадян розгортається в просторі соціальних мережах, відтак має децентралізований характер та статус інструментальної цінності. Здійснений аналіз змісту наукових дискусій щодо співвідношення категорій е-демократія та цифрова демократія в контексті проблеми політичної участі довів, що термін цифрова демократія краще відображає сутність процесів діджиталізації в політичному просторі, однак подекуди він вживаються як синонімічні ототожнюється з терміном е-демократія. Однак, політична участь засобами цифрової демократії передбачає поєднання віртуальних та традиційних інструментів впливу на політичну систему, тоді як в класичних підходах е-демократії е-участь визначається як результат еволюції форм участі громадян в політиці. Доведено, що процес діджиталізації демократії визначив необхідність оновлення методологічних принципів дослідження впливу мобілізаційних практик на характер політичної участі. Концептуалізація цієї проблеми найбільш повно здійснена ван Дейком, який цифрові мобілізаційні практики означає як механізм оновлення зв'язку між функціями, формами та інструментами політичної участі, який унаочнює, що цифрова демократія є способом покращення якості та легітимності прийняття політичних рішень.

Ключові слова: політична участь, моделі демократії, цифрова демократія, діджиталізація політичного процесу, мобілізаційний потенціал.

Update of Methodological Principles for Studying Political Participation of Citizens in the Conditions of Digitalization of Democratic Political Process

The article presents the results of a study of the main trends in updating the methodological principles for studying the political participation of citizens in the context of the digitalization of the democratic political process. It has been established that in modern political science, e-democracy is a term by which scientists describe a wide range of practices of online involvement of citizens in political decision-making. The relationship we established between the concept of e-democracy and classical models of democracy, which indicate the specific content of political participation, indicates that e-democracy is based on models of participatory democracy and deliberative democracy. It is substantiated that due to the potential of e-democracy in the formation of new ways of communication between citizens and actors in the political space, its tools of political participation begin to integrate into the subject space of the liberal model of democracy, in which the political participation of citizens is de-

¹ Аспірантка кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. E-mail: karpokateryna@chnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0001-5397-7339>.

ployed in social networks, therefore it has a decentralized nature and status. instrumental value. The analysis of the content of scientific discussions regarding the relationship between the categories of e-democracy and digital democracy in the context of the problem of political participation proved that the term digital democracy better reflects the essence of digitalization processes in the political space, but it is used as synonymous with the term e-democracy. Political participation by means of digital democracy involves a combination of virtual and traditional instruments of influence on the political system, while in the classical approaches of democracy, e-participation is defined as the result of the evolution of forms of citizen participation in politics. It is proved that the process of digitalization of democracy determined the need to update the methodological principles of the study the influence of mobilization practices on the nature of political participation. The conceptualization of this problem is most fully realized by van Dijk, who means digital mobilization practices as a mechanism for updating the connection between the functions, forms and tools of political participation, which clearly demonstrates that digital democracy is a way to improve the quality and legitimacy of political decision-making.

Keywords: political participation, models of democracy, digital democracy, digitalization of the political process, mobilization potential.

Постановка проблеми. Серед усієї сукупності завдань, що стоять перед сучасною демократією, одним з найбільш важливих є завдання збереження та зміцнення зв'язку/взаємозв'язку між державою та громадянами, яке має вирішуватися в умовах кризи функцій політичних партій, пов'язаних з агрегуванням інтересів громадян та функцій інститутів громадянського суспільства, зумовленої професіоналізацією процесу артикуляції інтересів². Криза класичних моделей агрегування та артикуляції інтересів порушила стабільний упродовж тривалого часу комунікативний ланцюг репрезентації інтересів та потреб громадян на рівні політичних систем європейських країн. Відтак, чітко означилася необхідність оновлення традиційних моделей агрегування та артикуляції інтересів через інноваційні зміни в моделях політичної участі, які ґрунтуються на комунікаційній складовій та визначення їх місця в методологічному інструментарії дослідження демократії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Предметне вивчення політичної участі в умовах розгортання процесів діджиталізації політичного процесу увійшло до кола пріоритетів політичної науки з початку 2000-х рр., однак концептуалізація даної проблеми розпочалася дещо пізніше та пов'язана з унаочненням ризиків і переваг використання інструментів електронної демократії на президентських виборах в США³, організацією підтримки Brexit⁴, зафіксованим викривленням електорального вибору під час парламентських виборів в низці країн Європейського Союзу⁵ та зниженням зацікавленості громадян у використанні традиційних моделей політичної участі⁶ (електоральної, протестної та дискурсивної⁷). Пріоритетами у формуванні методологічних обґрунтувань політичної участі в умовах діджиталізації демократії для науковців є питання, в яких відображено: (1) складність взаємозв'язку між політичною участю та цифровою демократією, який виявляється в необхідності зважати на опосередкування участі контек-

² Allern, E. H., Pedersen, K. (2007). The impact of party organisational changes on democracy. *West European Politics*, Vol. 30(1), p. 68–92; Grant, W. (1992). Models of interest intermediation and policy formation applied to an internationally comparative study of the dairy industry. *European Journal of Political Research*, Vol. 21(1-2), p. 53–68; Jordan, G., Maloney, W. A. (1997). *The protest business?: Mobilizing campaign groups*. Manchester: Manchester Univ. Press.

³ Farrar-Myers V. A., Vaughn, J. S. (2015). *Controlling the Message: New Media in American Political Campaigns*: NYU Press; White, J. K. (2016). Donald Trump and the Scourge of Populism. *Forum-a Journal of Applied Research in Contemporary Politics*, Vol. 14(3), p. 265–279.

⁴ Brexit Symposium (2016). Written by Kai Oppermann, Viatcheslav Morozov, Maria Mälksoo & James D. Morrow. SEP 10 2016. URL: <https://www.e-ir.info/2016/09/10/brexit-symposium/>.

⁵ Aalberg, T., Esser, F., Reinemann, C., Strömbäck, J., Vreese, C. (2017). *Populist political communication in Europe*. New York London: Routledge; Block, E., Negrine, R. (2017). *The Populist Communication Style: Toward a Critical Framework*. *International Journal of Communication*, Vol. 11, p. 178–197.

⁶ Dalton, R. J. (2014). *Citizen politics: Public opinion and political parties in advanced industrial democracies* (6. ed. ed.). Los Angeles, Calif.: Sage CQ Press.

⁷ Rotar, N. (2015). Uczestnictwo polityczne obywateli Ukrainy: wymiar wyborczy, protestacyjny i dyskursywny. *Politeja*, Vol. 2 (34/1), p. 107-143.

туальним впливом соціальних медіа⁸; (2) взаємозалежність між змінами інституційного формату політичних систем, що відбуваються під впливом е-демократії та розгортанням дискурсивних форм політичної участі⁹; (3) місце та роль політичної участі в концепті е-демократії¹⁰; (4) формування нового покоління політичних прав під впливом діджиталізації демократії та їх конституційне закріплення¹¹; (5) потенціал формування закритих соціальних спільнот засобами віртуальних медіа, що є джерелом ризиків масової політичної участі¹². Зафіксовані цими дослідженнями зміни, пов'язані, зокрема і з діджиталізацію політичного процесу та суспільних відносин, потребували оновлення методологічних принципів дослідження політичної участі.

Відтак, метою даного дослідження є визначення основних тенденцій оновлення методологічних принципів дослідження політичної участі громадян в умовах діджиталізації демократичного політичного процесу. Відповідно до означеної мети, ми ставимо перед собою такі дослідницькі завдання: визначити зв'язок між концептом е-демократії та класичними моделями демократії, в яких означено особливий зміст політичної участі; визначити механізми розв'язання методологічної проблеми використання засобів е-демократії в рамках ліберальної моделі; проаналізувати зміст наукових дискусій щодо співвідношення категорій е-демократія та цифрова демократія в контексті проблеми політичної участі; визначити вплив концепту політичної мобілізації на оновлення методологічних принципів дослідження політичної участі в умовах діджиталізації демократії; охарактеризувати методологічне забезпечення дослідження зміни формату та якості політичної участі під впливом системи цифрової політичної комунікації.

Методологічні рамки нашого дослідження визначаються його метою та комплексом відповідних завдань, відтак для аналізу змін у концептуалізації політичної участі в умовах діджиталізації ми опиралися на такі дослідницькі імперативи: по-перше, відповідно до теорії раціонального вибору, у громадян знижується рівень зацікавленості до участі в політиці, оскільки вони не отримують очікуваних вигод та визнання докладених зусиль, що формує уявлення про політичну участь як цінність, яка має обмежений або опосередкований вплив на результати політичного процесу; по-друге, відповідно до когнітивних теорій, у громадян знижується рівень зацікавленості до участі в політиці, оскільки вони не розуміють складності більшості політичних рішень, відтак на рівні інституціоналізованих суб'єктів політики виникає проблема комунікації з громадянами та залучення їх до політичного процесу¹³; по-третє, відповідно до ресурсних теорій політики, на сьогодні очевидним є кліваж між тими, хто має е-ресурси для використання повного набору конвенційних форм політичної участі, і тими, хто не має такої можливості¹⁴. Таким чином, перспективи оновлення методологічних принципів дослідження політичної участі громадян в умовах діджиталізації демократії, на нашу думку, пов'язане з визначенням функціональних особливостей інструментів електронної демократії, які раціоналізують політичну участь, забезпечують її розгортання через комунікацію з інститутами представництва інтересів та розширюють для громадян вплив на політичну систему й процесі вироблення і реалізації політики.

⁸ (Mis)Understanding Political Participation Digital Practices, New Forms of Participation and the Renewal of Democracy (2018). Ed. by Wimmer J. Routledge, 264 p.

⁹ Smith, G. (2021). Can Democracy Safeguard the Future? Westminster: Polity, 160 p.

¹⁰ Vedel, T. (2006). The Idea of Electronic Democracy: Origins, Visions and Questions. *Parliamentary Affairs*, Vol. 59(2), p. 226–235; Ulbricht, L. (2020). Scraping the Demos. Digitalization, Web Scraping and the Democratic Project. *Democratization*, Vol. 27(3), p. 426–442.

¹¹ Padovani, C., Santaniello, M. (2018). Digital constitutionalism: Fundamental rights and power limitation in the Internet eco-system. *International Communication Gazette*, Vol. 80(4), p. 295–301; Suzor, N. (2018). Digital Constitutionalism: Using the Rule of Law to Evaluate the Legitimacy of Governance by Platforms. *Social Media + Society*, Vol. 4(3). URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/2056305118787812>; Redeker, D., Gill, L., Gasser, U. (2018). Towards digital constitutionalism? Mapping attempts to craft an Internet Bill of Rights. *International Communication Gazette*, Vol. 80(4), p. 302–319.

¹² Rheingold, H. (2000). *The virtual community: Homesteading on the electronic frontier* (Rev. ed). MIT Press; Poell, T., Nieborg, D., van Dijck, J. (2019). Platformisation. *Internet Policy Review*, Vol. 8(4). URL: <https://policyreview.info/concepts/platformisation>; Noveck, B. S. (2015). *Smart citizens, smarter state: The technologies of expertise and the future of governing*. Harvard: Harvard University Press.

¹³ Padovani, C., Santaniello, M. (2018). Digital constitutionalism: Fundamental rights and power limitation in the Internet eco-system. *International Communication Gazette*, Vol. 80(4), p. 295–301.

¹⁴ Chadwick, A. (2003). Bringing E-Democracy Back in. Why it Matters for Future Research on E-Governance. *Social Science Computer Review*, Vol. 21(4), p. 449.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розширення можливостей для демократичних політичних практик, створених розвитком інформаційно-комунікаційних технологій та розгортанням процесів діджиталізації в усіх сферах функціонування сучасних суспільств, за своїм характером є інноваційними. Саме ці процеси концептуально осмислювалися в політичній науці в межах численних концептів е-демократії, що, зазвичай, не виходили за рамки трьох усталених в політичній науці моделей¹⁵: ліберальної¹⁶, партисипативної¹⁷ та деліберативної демократії¹⁸. Відтак, ми можемо припустити, що, з одного боку, теорії е-демократії відображають ідеально-типовий погляд на політичну спільноту, процес прийняття політичних рішень та роль у ньому громадянина, громадянства і громадянських свобод, сформований й відтворюваний ідеальними моделями демократії, з іншого, ідеальні моделі можуть змінюватися під впливом інструментів е-демократії.

Ліберальна модель демократії акцентує увагу на процедурах демократії, концентрується на процесах та інститутах, які забезпечують прийняття рішень. Відтак, демократичний процес означається як конкуренція політичних акторів, що є ринковою за суттю, в якій громадянин концептуалізується як споживач, що періодично звертається до конвенційних форм політичної участі для вираження індивідуальних уподобань. Оскільки формування політичної волі на рівні ліберальної моделі не ґрунтується на публічних дебатах та неперервній комунікації між усіма зацікавленими сторонами, вона розуміється як результат взаємодії конкуруючих інтересів та сукупності індивідуальних уподобань виборців¹⁹. Статус громадянина в ліберальній теорії демократії обмежений його приватною сферою та захищений низкою фундаментальних прав і свобод від свавілля держави.

Партисипативна модель демократії, на відміну від ліберальної, означає політичний потенціал громадян через концепт компетентного громадянина, зорієнтованого на подолання переслідування індивідуальних інтересів на користь загального блага. Відтак, сутність політичного процесу виходить за межі процедур колективного прийняття рішень, а позиціонується як засіб, за допомогою якого суспільство конститується та усвідомлює себе як спільноту. Політична участь набуває статусу цінності, інструменту інклюзії, захисту інтересів та впливу на політичну систему.

Основою деліберативної (дорадчої) моделі демократії, яка поєднує принципи ліберальної та партисипативної моделей, є означення комунікації як процесу формування спільної волі та консенсусу між індивідуальними правами (ліберальна теорія) і народного суверенітету (партисипативна модель). Відтак, метою деліберативної моделі демократії є створення умов для раціонального публічного обговорення, відкритого для всіх зацікавлених сторін, та організаційно зорієнтованого на рівність і свободу слова. В дорадчій моделі демократії політична влада залишається прив'язаною до інститутів держави та встановлених нею процедур прийняття рішень (ліберальна модель), але ідея народного суверенітету реалізується через раціональні публічні обговорення із залученням інститутів громадянського суспільства, які спрямовують функцію артикуляції інтересів для впливу на систему прийняття політичних рішень. І партисипативна, і деліберативна моделі демократії розглядають політичну участь як цінність, відтак зосереджують увагу на структурах входу в політичну систему, які потенційно здатні «демократизувати демократію»²⁰ через розширення меж, форм та механізмів політичної участі.

Отже, методологічним каркасом розгортання процесу оновлення методологічних принципів дослідження політичної участі громадян в умовах діджиталізації нами визначені ліберальна, партисипативна та деліберативна моделі демократії, оскільки їх базові характеристики дозво-

¹⁵ Lindner, R., Beckert, B., Aichholzer, G., Strauß, S., Hennen, L. (2010). E-Democracy in Europe – Prospects of Internet-based political participation. Interim Report – Phase I (European Parliament, Science and Technology Options Assessment STOA), Brussels – Strasbourg.

¹⁶ Held, D. (2006). *Models of Democracy*, Cambridge: Cambridge University Press.

¹⁷ Schultze, R.-O. (2004). *Deliberative Demokratie*. Nohlen, D., Schultze, R.-O. (eds.). *Lexikon der Politikwissenschaft. Theorien, Methoden, Begriffe*, Vol. 1, p. 123.

¹⁸ Habermas, J. (1992): *Drei normative Modelle der Demokratie: Zum Begriff deliberativer Politik*. *Die Chancen der Freiheit. Grundprobleme der Demokratie* / Münkler, H. (ed.). München, p. 11–24.

Schmidt, M. G. (2008). *Demokratiethorien*. Wiesbaden: Eine Einführung.

¹⁹ Held, D. (2006). *Models of Democracy*, Cambridge: Cambridge University Press, p. 182–184.

²⁰ Schmidt, M. G. (2008). *Demokratiethorien*. Wiesbaden: Eine Einführung, s. 236.

ляють визначити наскільки (не)буде змінюватися основна мета демократичного процесу (ефективність чи залучення) та спосіб прийняття рішень (представницький чи плебісцитарний). Надаючи перевагу певній моделі демократії, дослідник, відповідно, визначатиме потенціал е-демократії та межі розширення політичної участі: якщо дослідник е-демократії є прихильником деліберативної демократії, то концептуально буде зорієнтований на поєднання представницького та плебісцитарного способів прийняття рішень засобами е-демократії; якщо дослідник є прихильником ліберальної моделі, то концептуально він орієнтуватиметься на формам е-участі, характерні для представницької демократії. Варто визнати, що на сьогодні пояснення політичної участі в умовах е-демократії опирається переважно на концепції демократії участі та деліберативної демократії, оскільки вони позиціонують політичну участь громадянина як внутрішню цінність демократії.

Саме цей контекст – необхідність визначення базової моделі демократії, по-перше, пояснює розчарування практикою е-демократії, яке подекуди висловлюється дослідниками потенціалу та політичних практик е-демократії, по-друге, врахований Радою Європи у формулювання 12 рекомендацій щодо е-демократії. Найважливішими серед них, на нашу думку, є такі:

(1) е-демократія тільки створює можливості для зміцнення та вдосконалення демократії, демократичних інститутів та демократичних процесів за допомогою ІКТ, які сприяють залученню громадян до демократії²¹;

(2) е-демократія є тільки однією зі стратегій підтримки демократії, демократичних інститутів та демократичних процесів та поширення демократичних цінностей через систему *секторів е-демократії*: «Електронна демократія охоплює, зокрема, електронний парламент, електронне законодавство, електронне правосуддя, електронне посередництво, електронне середовище, е-вибори, е-референдум, е-ініціативу, електронне голосування, електронні консультації, електронні петиції, е-агітацію, електронне опитування, електронну участь, електронні обговорення та електронні форуми»²².

Похідною, від проаналізованої вище тенденції оновлення методологічних принципів дослідження політичної участі громадян в умовах діджиталізації демократичного політичного процесу, є проблема використання засобів е-демократії в рамках ліберальної моделі. У вимірі політичної участі, ліберальна модель демократії опирається на інститут представництва, відтак концептуально зосереджена на процедурах участі у голосуванні та використанні інших форм, пов'язаних з виборчим та електоральним процесами. Інструментальні функції політичної участі, що означаються як легітимний відбір представників, легітимний розподіл та обмеження політичної влади, ефективно прийняття рішень, мають пріоритетне значення для демократичної політики.

Починаючи з середини 1990-х рр., з появою Web 2.0, ліберальна модель демократії та нормативний індивідуалізм, засновані на ідеалі волонтаристських індивідуальних дій, стають все більш впливовими в політичній науці. Відтак, у методологічному обґрунтуванні політичної участі в умовах розгортання е-демократії все більшого значення набувають два концепти ліберальної демократії: *вікідемократії* та *прозорі демократії*²³. В. Новек, який детально проаналізував термін *вікідемократія*, використовує терміни *демократія співпраці* (collaborative democracy) та *вікі-уряд* (wikigovernment) як синонімічні²⁴. Ядром концепту вікідемократії є цифрові медіа, що виникають та поширилися засобами мережі Інтернет та продукують нову процедуру прийняття рішень.

Громадяни в структурі концепту вікідемократії уявляються як індивіди, які діють у кількох мережах, функціонують відповідно до принципів цих спільнот та зорієнтовані, відповідно до ліберальної моделі демократії, на децентралізовану організацію політичної участі, що підживлюється розширеними можливостями доступу до інформації. Політична участь набуває статусу

²¹ Council of Europe (2009). Recommendation CM/Rec(2009)1 of the Committee of Ministers to Member States on electronic democracy (e-democracy). URL: http://www.coe.int/t/dgap/democracy/Activities/GGIS/CAHDE/2009/RecCM2009_1_and_Accom_p_Docs/Recommendation%20CM_Rec_2009_1E_FINAL_PDF.pdf.

²² Ibid.

²³ Schaal, G. S. (2016). E-Democracy. *Zeitgenössische Demokratietheorie. Band 2: Empirische Demokratietheorien*. Lembcke, O. W., Ritzi, C. and Schaal, G. S. (eds.). Wiesbaden: Springer VS, p. 279–305.

²⁴ Noveck, B. S. (2009). *Wiki Government: How Technology Can Make Government Better, Democracy Stronger, and Citizens More Powerful*. Washington, DC, Brookings Institution Press.

інструментальної цінності, що сприяє автономізації громадянина та сприяє уваленню більш ефективних політичних рішень. Оцінюючи концепт вікідемократії, Дж. Шааль наголошує, що його інноваційний характер полягає в «демократизації пропускної здатності ініціатив в процесі формування політики в ліберально-представницьких демократіях»²⁵, який може стримуватися тільки порушенням принципу політичної рівності через відсутність рівного доступу до мереж та недостатнім рівнем конфіденційності і захисту даних²⁶.

Концепт прозорої демократії поєднує механізми ліберальної демократії з механізмами прямої демократії, перетворюючи межу між ними на більш прозору, оскільки громадянин може обирати, яку форму політичної участі він буде використовувати – пряму чи делеговану²⁷. Прихильники концепту прозорої демократії розглядають її як інструмент вирішення практичних проблем функціонування демократії засобами е-демократії, зокрема шляхом використання інституту компетентних делегатів (у міжвиборчий період) для покращення якості ухвалених рішень та протидії, таким чином, політичному відчуженню через зміцнення відносин довіри між громадянами та політиками. Однак, концепт прозорої демократії на сьогодні є недостатньо теоретично розробленим, відтак, відсутні обґрунтовані пропозиції щодо інституціоналізації її механізмів.

Ще одна тенденція оновлення методологічних принципів дослідження політичної участі громадян в умовах діджиталізації демократичного політичного процесу відображена у наукових дискусіях щодо співвідношення використання категорій е-демократія²⁸ та цифрова демократія²⁹. Аналіз історичної еволюції дискурсу щодо адекватності понять *електронна демократія, цифрова демократія, теледемократія, віртуальна демократія, кібердемократія* процесам діджиталізації демократії³⁰ вказує на відсутність консолідованого розуміння цієї проблеми в сучасній політичній науці. Відтак, процес діджиталізації демократії як рамка трансформації політичної участі залишається концептуально динамічним.

Ми підтримуємо наукову позицію К. Хакер та ван Дейк³¹, відповідно до якої термін *цифрова демократія* (digital democracy) найкраще відображає сутність процесу діджиталізації демократії. На думку дослідників цифрова демократія є «використанням інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) та комп'ютерно-опосередкованого зв'язку (СМС) у всіх видах засобів масової інформації (Інтернет, інтерактивне мовлення та цифрова телефонія) з метою посилення політичної демократії або участі громадян у демократичній комунікації»³². Розгортаючи концептуалізацію поняття цифрової демократії, К. Хакер та ван Дейк наголошують, що вона є «сукупністю спроб практикувати демократію без обмежень часу, простору та інших фізичних умов, використовуючи замість цього ІКТ або СМС, як доповнення, а не заміну традиційних «аналогових» політичних практик»³³. Згодом, он-лайн простір розгортання цифрової демократії був доповнений оф-лайн форматом, що відображено у визначенні цифрової демократії «як прагнення та практики демократії будь-коли використовувати цифрові медіа в он-лайн та оф-лайн політичних комунікаціях»³⁴. Тобто, політична участь засобами цифрової демократії

²⁵ Schaal, G. S. (2016). E-Democracy. *Zeitgenössische Demokratietheorie. Band 2: Empirische Demokratietheorien*. Lembcke, O. W., Ritzi, C. and Schaal, G. S. (eds.). Wiesbaden: Springer VS, p. 287.

²⁶ Ibid., p. 294 f.

²⁷ Ibid., p. 292.

²⁸ Schaal, G. S. (2016). E-Democracy. *Zeitgenössische Demokratietheorie. Band 2: Empirische Demokratietheorien*. Lembcke, O. W., Ritzi, C. and Schaal, G. S. (eds.). Wiesbaden: Springer VS, p. 279–305.

²⁹ Hague, B. N., Loader, B. D. (Eds.) (1999). *Digital Democracy: Discourse and Decision Making in the Information Age*. London, Routledge.

Hacker, K. L., van Dijk, J. (Eds.) (2000). *Digital Democracy: Issues of theory and practice*. London: Sage.

³⁰ Hagen, M. (1997). *Elektronische Demokratie. Computernetzwerke und politische Theorie in den USA*. Hamburg, LIT Verlag; Vedel, T. (2006). The idea of electronic democracy: Origins, visions and questions. *Parliamentary Affairs*, 59(2), 226–235; Oblak Črnič, T. (2012). Idea(1)s on e-democracy and direct online citizenship. *Southeastern Europe*, Vol. 36 (3), 398–420.

³¹ Hacker, K. L., van Dijk, J. (Eds.) (2000). *Digital Democracy: Issues of theory and practice*. London: Sage.

³² Hacker, K.L., van Dijk, J. (2000). What is Digital Democracy? *Digital Democracy. Issues of theory and practice*. Hacker, K.L., van Dijk, J. (Eds.). London: Sage, p. 1–9.

³³ Hacker, K.L., van Dijk, J. (2000). Ibid.

³⁴ van Dijk, J. (2012). Digital Democracy: Vision and Reality. *Public Administration in the Information Age: Revisited*. Snellen, I., Thaens, M. and van de Donk, W. (eds.). Amsterdam: IOS-Press, p. 49–61.

не означає витіснення традиційних засобів комунікації, а передбачає поєднання віртуальних та традиційних інструментів. Варто наголосити, що подекуди терміни цифрова демократія та е-демократія вживаються як синонімічні³⁵. На нашу думку, основна відмінність між ними полягає в тому, що поняття е-демократія є більш загальним, оскільки, наприклад, телебачення чи традиційні ЗМІ також були і є електронними, тоді як діджитал формат даних передбачає формування ширшого простору та можливостей для технологічного розширення форм політичної участі.

Оновлення методологічних принципів дослідження політичної участі громадян в умовах діджиталізації демократичного процесу відбувається і довкола концептуалізації проблеми політичної мобілізації. Пропоновані механізми політичної мобілізації в умовах е-демократії або поглиблювали цифровий розрив, який на сьогодні сформувався в усіх суспільствах, оскільки дослідники надавали пріоритетність виключно діджиталізованим інструментам політичної участі³⁶, або спрямовували на розуміння Інтернет-платформ політичної участі як альтернативного простору участі, додаткові до існуючих публічних просторів дискурсів та дебатів³⁷. На нашу думку, жоден з цих двох механізмів політичної мобілізації не розкриває потенціалу е-демократії, який функціонально пов'язаний не зі зміною моделі демократії, а є стратегією її розвитку. Таким чином, подібно до накладання інструментів е-демократії на інструменти ліберальної, партисипативної та деліберативної моделей демократії, необхідно здійснювати накладання цифрових інструментів політичної участі на апробовану та функціональну сукупність її форм, що дозволить визначити та обґрунтувати мобілізаційний потенціал нових, створюваних е-демократією форм політичної участі. Найбільш важливими питаннями для наукового політологічного дискурсу, на нашу думку, є питання наслідків мобілізації засобами е-демократії, серед яких, формування кібергетто³⁸ чи мереживної бульбашки³⁹. І у першому, і у другому випадках засобами політичної мобілізації формуються спільноти, які функціонують на основі спільності думок та упереджень до інших позицій. Вирішення питання політичних наслідків мобілізації засобами е-демократії потребує активне використання методологічних принципів вивчення цифрової політичної комунікації, які дозволяють визначити характеристики мережі як простору політичної комунікації; характер політичних зв'язків, які вона формує; інструменти посередництва, що використовує; орієнтацію мережі на залучення (вплив) на процес прийняття рішень; рівень автономії мережі та її взаємодії з іншими мережами; організацію політичного дискурсу (публікація дописів, зворотній зв'язок); відкритість офіційних мереж для ведення публічного дискурсу для всіх зацікавлених суб'єктів політичного процесу. В сукупності, це дозволить віднайти зв'язок між діджиталізацією політичної участі та необхідністю організаційних змін на рівні політичних інститутів.

В сучасній політичній науці розгортання пошуку методологічних принципів дослідження політичної участі громадян в умовах діджиталізації демократичного процесу, що формується контекстом цифрової політичної комунікації відбувається і довкола визначення потенціалу впливу інформаційно-комунікаційних технологій на якість е-демократії та політичної участі. К. Хакер та ван Дейк визначають рамку дослідження такого впливу: «1. ІКТ збільшують масштаб і швидкість надання інформації. Це сприяє створенню більш інформованих громадян; 2. Полегшується політична участь, а певні перешкоди, такі як апатія, сором'язливість, інвалідність, час тощо, нівелюються; 3. СМС створюють нові способи організації тематичних груп для обговорення та здешевлюють витрати на поширення інформації; 4. Мережа сприяє виникненню

³⁵ Coleman, S., Norris, D. (2005). A new agenda for e-democracy. *Oxford Internet Institute: Forum Discussion Paper*, No. 4, January. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.139.5649&rep=rep1&type=pdf>.

³⁶ Goodin, R. E., Dryzek, J. S. (2006). Deliberative Impacts: The Macro-Political Uptake of Mini-Publics. *Politics & Society*, Vol. 34(2), p. 219–244.

Norris, P. (2001). *Digital Divide: Civic Engagement, Information Poverty, and the Internet*. Cambridge: Cambridge University Press.

³⁷ Kriesi, H. (2008). Political Mobilisation, Political Participation and the Power of the Vote. *West European Politics*, Vol. 31(1–2), p. 147–168.

³⁸ Ebo, B. L. (Ed.) (1998). *Cyberghetto or cybertopia?: Race, class, and gender on the Internet*. Westport, CT: Praeger.

³⁹ Pariser, E. (2011). *The filter bubble what the Internet is hiding from you*. London: Viking.

нових політичних спільнот без державного втручання; 5. Ієрархічна політична система набуває більш горизонтального формату; 6. Громадяни мають більше впливу на формування порядку денного урядової політики; 7. СМС допомагає усунути посередників (журналісти та партії), які можуть викривлювати зміст інтересів громадян; 8. Політика може швидше реагувати на занепокоєння громадян, оскільки ІКТ та СМС забезпечують своєрідне політичне маркетингове дослідження; 9. ІКТ та СМС допоможуть вирішити проблеми представницької демократії, такі як територіальні бази виборчих округів»⁴⁰. Такий підхід концентрує увагу тільки на позитивних аспектах діджиталізації демократії, однак, на нашу думку, зв'язок між використанням нових технологій та демократичною політикою, що опирається на потребу мобілізації політичної участі, є більш складним, оскільки оцінки впливу ІКТ залежать від конкретної демократичної моделі, відповідно до якої відбувається організація відносин влади.

Опираючись на таке розуміння впливу ІКТ на розгортання мобілізаційного потенціалу е-демократії, ван Дейк пропонує виокремлювати низку ідеально-типових моделей, в яких визначаються ролі та наслідки впливу нових медіа на характер політичної участі: по-перше, *правова демократія* є класичним західним типом процесуального підходу до демократії, яка базується на конституції та законах, відтак роль нових ІКТ полягає в інформаційному забезпеченні традиційних конвенційних форм політичної участі; по-друге, *конкурентна демократія* є ідеально-типовою моделлю демократії, в якій конкуруючі партії та лідери зорієнтовані на представництво та ефективно прийняття рішень, відтак роль нових ІКТ полягає в інформаційному супроводі виборчих кампаній та електоральної моделі політичної участі; по-третє, *плебісцитарна демо-кратія* ґрунтується на конвенційних формах прямої участі громадян в процесах прийняття рішень, відтак ІКТ мають ключове значення для проведення он-лайн опитувань, референдумів та дискусій; по-четверте, *плюралістична демократія* поєднує практики прямої та представницької демократії, відтак інструменти ІКТ спрямовані не тільки на забезпечення дискусій та дебатів, але й їх розгортання в політичному просторі; по-п'яте, *деліберативна (дорадча) демократія*, опираючись на принципи плюралістичної моделі, спрямована на використання цифрових медіа для відкритого та вільного обміну політичними ідеями всіх зацікавлених суб'єктів політики, незважаючи на рівень інституціоналізації їх політичного статусу; по-шосте, *демократія участі*, концептуально опираючись на активному громадянстві та поєднуючи принципи прямої та представницької демократії. ІКТ важливі для багатьох функцій, від публічних дебатів і освіти до всіх видів участі, доступ для всіх є цінністю; по-шосте, лібертаріанська демократія, поєднуючи плюралістичне та плебісцитарне бачення, фокусується на автономізації політичної участі громадянина, відтак цифрові медіа виконують функцію «обходу інституційної політики» за допомогою контенту, створеного та поширюваного громадянами⁴¹.

Запропоноване ван Дейком бачення сутності ідеально-типових моделей демократії дозволяє означити вплив системи цифрової політичної комунікації на оновлення зв'язку між функціями, формами та інструментами політичної участі. Зокрема: (1) моніторинг, як функція е-демократії щодо залучення громадян, сприяє розвитку таких форм політичної участі як е-інформування, е-обговорення, е-звернення, що опираються на інструменти моніторингу, опитування та консультування; (2) формування порядку денного політики, як функція е-демократії щодо залучення громадян, розвиває такі форми політичної участі як е-петиції, е-ініціативи, е-агітація, що опираються на інструменти громадської ініціативи та е-петицій; (3) прийняття рішень, як функція е-демократії щодо залучення громадян, сприяє розвитку таких форм політичної участі як е-консультація, е-бюджетування, е-голосування, що опираються на інструменти краудсорсингу законодавчих ініціатив, краудсорсингу вироблення політики, Інтернет-консультування, прийняття рішень в політичних партіях, консультативне бюджетування, бюджет участі, е-вибори. Таким чином, е-демократія передбачає використання широкого спектру ІКТ для забезпечення політичної комунікації на всіх рівнях та усіма доступними способами залучення громадян та інститутів громадянського суспільства до дій у сфері політики. Межі використання ІКТ визначаються базовою моделлю демократії, підтримуваної політикумом.

⁴⁰ Hacker, K.L., van Dijk, J. (2000). Ibid.

⁴¹ van Dijk, J. (2012). Ibid., p. 51.

Висновки. Здійснене дослідження основних тенденцій оновлення методологічних принципів дослідження політичної участі громадян в умовах діджиталізації демократичного політичного процесу дозволяє зробити низку висновків, в яких означені як здобутки, так і перспективи подальших наукових досліджень. В сучасній політичній науці е-демократія є широко вживаним терміном, за допомогою якого науковці описують широкий спектр практик он-лайн залучення громадян до прийняття політичних рішень. Встановлений нами зв'язок між концептом е-демократії та класичними моделями демократії, в яких означено особливий зміст політичної участі, вказує на те, що е-демократія ґрунтується на моделях демократії участі та деліберативної демократії.

Зважаючи на те, що е-демократія формує в політичному просторі нові способи комунікації між громадянами та акторами, її інструменти політичної участі починають інтегруватися в предметний простір ліберальної моделі демократії: концепти вікідемократії та прозорої демократії, в яких політична участь громадян розгортається в просторі соціальних мережах, відтак має децентралізований характер та статус інструментальної цінності.

Аналіз змісту наукових дискусій щодо співвідношення категорій е-демократія та цифрова демократія в контексті проблеми політичної участі довів, що термін цифрова демократія краще відображає сутність процесів діджиталізації в політичному просторі, однак подекуди він вживаються як синонімічні ототожнюється з терміном е-демократія. Однак, політична участь засобами цифрової демократії передбачає поєднання віртуальних та традиційних інструментів впливу на політичну систему, тоді як в класичних підходах е-демократії е-участь визначається як результат еволюції форм участі громадян в політиці.

Процес діджиталізації демократії визначив необхідність оновлення методологічних принципів дослідження впливу мобілізаційних практик на характер політичної участі. Концептуалізація цієї проблеми найбільш повно здійснена ван Дейком, який цифрові мобілізаційні практики означає як механізм оновлення зв'язку між функціями, формами та інструментами політичної участі, який унаочнює, що цифрова демократія є способом покращення якості та легітимності прийняття політичних рішень.

References

1. Aalberg, T., Esser, F., Reinemann, C., Strömbäck, J., Vreese, C. (2017). *Populist political communication in Europe*. New York London: Routledge.
2. Allern, E. H., Pedersen, K. (2007). The impact of party organisational changes on democracy. *West European Politics*, Vol. 30(1), p. 68–92.
3. Block, E., Negrine, R. (2017). The Populist Communication Style: Toward a Critical Framework. *International Journal of Communication*, Vol. 11, p. 178–197.
4. Brexit Symposium (2016). Written by Kai Oppermann, Viatcheslav Morozov, Maria Mälksoo & James D. Morrow. SEP 10 2016. URL: <https://www.e-ir.info/2016/09/10/brexit-symposium/>.
5. Chadwick, A. (2003). Bringing E-Democracy Back in. Why it Matters for Future Research on E-Governance. *Social Science Computer Review*, Vol. 21(4), p. 443–455.
6. Coleman, S., Norris, D. (2005). A new agenda for e-democracy. *Oxford Internet Institute: Forum Discussion Paper*, No. 4, January. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.139.5649&rep=rep1&type=pdf>.
7. Council of Europe (2009). Recommendation CM/Rec(2009)1 of the Committee of Ministers to Member States on electronic democracy (e-democracy). URL: http://www.coe.int/t/dgap/democracy/Activities/GGIS/CAHDE/2009/RecCM2009_1_and_Accomp_Docs/Recommendation%20CM%20Rec%202009%201E_FINAL_PDF.pdf.
8. Dalton, R. J. (2014). *Citizen politics: Public opinion and political parties in advanced industrial democracies* (6. ed. ed.). Los Angeles, Calif.: Sage CO Press.
9. Ebo, B. L. (Ed.) (1998). *Cyberghetto or cybertopia?: Race, class, and gender on the Internet*. Westport, CT: Praeger.
10. Farrar-Myers V. A., Vaughn, J. S. (2015). *Controlling the Message: New Media in American Political Campaigns*: NYU Press.
11. Goodin, R. E., Dryzek, J. S. (2006). Deliberative Impacts: The Macro-Political Uptake of Mini-Publics. *Politics & Society*, Vol. 34(2), p. 219–244.
12. Grant, W. (1992). Models of interest intermediation and policy formation applied to an internationally comparative study of the dairy industry. *European Journal of Political Research*, Vol. 21(1-2), p. 53–68.

13. Habermas, J. (1992): Drei normative Modelle der Demokratie: Zum Begriff deliberativer Politik. *Die Chancen der Freiheit. Grundprobleme der Demokratie*. Münkler, H. (ed.). München, p. 11–24.
14. Hacker, K. L., van Dijk, J. (Eds.) (2000). *Digital Democracy: Issues of theory and practice*. London: Sage.
15. Hacker, K.L., van Dijk, J. (2000). What is Digital Democracy? *Digital Democracy. Issues of theory and practice*. Hacker, K.L., van Dijk, J. (Eds.). London: Sage, p. 1–9.
16. Hagen, M. (1997). Elektronische Demokratie. Computernetzwerke und politische Theorie in den USA. Hamburg, LIT Verlag.
17. Hague, B. N., Loader, B. D. (Eds.) (1999). *Digital Democracy: Discourse and Decision Making in the Information Age*. London, Routledge.
18. Held, D. (2006). *Models of Democracy*, Cambridge: Cambridge University Press.
19. Jordan, G., Maloney, W. A. (1997). *The protest business?: Mobilizing campaign groups*. Manchester: Manchester Univ. Press.
20. Kriesi, H. (2008). Political Mobilisation, Political Participation and the Power of the Vote. *West European Politics*, Vol. 31(1–2), p. 147–168.
21. Lindner, R., Beckert, B., Aichholzer, G., Strauß, S., Hennen, L. (2010). E-Democracy in Europe – Prospects of Internet-based political participation. Interim Report – Phase I (European Parliament, Science and Technology Options Assessment STOA), Brussels – Strasbourg.
22. (Mis)Understanding Political Participation Digital Practices, New Forms of Participation and the Renewal of Democracy (2018). Ed. by Wimmer J. Routledge. 264 p.
23. Norris, P. (2001). *Digital Divide: Civic Engagement, Information Poverty, and the Internet*. Cambridge: Cambridge University Press.
24. Noveck, B. S. (2009). *Wiki Government: How Technology Can Make Government Better, Democracy Stronger, and Citizens More Powerful*. Washington, DC, Brookings Institution Press.
25. Noveck, B. S. (2015). *Smart citizens, smarter state: The technologies of expertise and the future of governing*. Harvard: Harvard University Press.
26. Oblak Crnić, T. (2012). Idea(l)s on e-democracy and direct online citizenship. *Southeastern Europe*, Vol. 36 (3), 398–420.
27. Padovani, C., Santaniello, M. (2018). Digital constitutionalism: Fundamental rights and power limitation in the Internet eco-system. *International Communication Gazette*, Vol. 80(4), p. 295–301.
28. Padovani, C., Santaniello, M. (2018). Digital constitutionalism: Fundamental rights and power limitation in the Internet eco-system. *International Communication Gazette*, Vol. 80(4), p. 295–301.
29. Pariser, E. (2011). *The filter bubble what the Internet is hiding from you*. London: Viking.
30. Poell, T., Nieborg, D., van Dijck, J. (2019). Platformisation. *Internet Policy Review*, Vol. 8(4). URL: <https://policyreview.info/concepts/platformisation>.
31. Redeker, D., Gill, L., Gasser, U. (2018). Towards digital constitutionalism? Mapping attempts to craft an Internet Bill of Rights. *International Communication Gazette*, Vol. 80(4), p. 302–319.
32. Rheingold, H. (2000). *The virtual community: Homesteading on the electronic frontier* (Rev. ed). MIT Press.
33. Rotar, N. (2015). Uczestnictwo polityczne obywateli Ukrainy: wymiar wyborczy, protestacyjny i dyskursywny. *Politeja*, Vol. 2 (34/1), p. 107–143.
34. Schaal, G. S. (2016). E-Democracy. *Zeitgenössische Demokratietheorie. Band 2: Empirische Demokratietheorien*. Lembcke, O. W., Ritzi, C. and Schaal, G. S. (eds.). Wiesbaden: Springer VS, p. 279–305.
35. Schmidt, M. G. (2008). *Demokratietheorien*. Wiesbaden: Eine Einführung, s. 236.
36. Schultze, R.-O. (2004). Deliberative Demokratie. Nohlen, D., Schultze, R.-O. (eds.). *Lexikon der Politikwissenschaft. Theorien, Methoden, Begriffe*, Vol. 1, p. 121–122.
37. Smith, G. (2021). *Can Democracy Safeguard the Future?* Westminster: Polity, 160 p.
38. Suzor, N. (2018). Digital Constitutionalism: Using the Rule of Law to Evaluate the Legitimacy of Governance by Platforms. *Social Media + Society*, Vol. 4(3). URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/2056305118787812>.
39. Ulbricht, L. (2020). Scraping the Demos. Digitalization, Web Scraping and the Democratic Project. *Democratization*, Vol. 27(3), p. 426–442.
40. van Dijk, J. (2012). Digital Democracy: Vision and Reality. *Public Administration in the Information Age: Revisited*. Snellen, I., Thaens, M. and van de Donk, W. (eds.). Amsterdam: IOS-Press, p. 49–61.
41. Vedel, T. (2006). The Idea of Electronic Democracy: Origins, Visions and Questions. *Parliamentary Affairs*, Vol. 59(2), p. 226–235.
42. White, J. K. (2016). Donald Trump and the Scourge of Populism. *Forum-a Journal of Applied Research in Contemporary Politics*, Vol. 14(3), p. 265–279.